

Gedimainių stulpai ir Lietuvos atgimimas

Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės miestų heraldika, palyginti su kaimyniniais kraštais, išsiskyrė lakoniškumu ir ypač aiškiu epochos pajutimu bei tikslu jos politinių ir ideologinių aktualijų interpretavimu.

Gedimainių stulpai nuo 1397 m. buvo asmeninis Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto herbas, Kęstutaičių heraldikoje jie užėmė garbingą vietą raitelio (vyčio) skyde. Panašų ženklą galėjo turėti jau Vytauto tėvas Didysis kunigaikštis Kęstutis. Po Vytauto mirties Stulpus perėmė jo brolis Žygimantas Kęstutaitis. Nuo XVI a. šį herbą perėmė ir Jogailos įpėdiniai, jis tapo visos Gedimino dinastijos simboliu. Heraldikoje Gedimainių stulpai buvo vaizduojami auksiniai, arba geltoni, raudoname lauke; nuo XVI a. antrosios pusės – dažnai sidabriniai, arba balti.

XVI a. pradžioje Lietuvos metraštininkai šią herbo figūrą pavadino Stulpais ir priskyrė legendiniam Gedimainių pradininkui Palemonui, atkeliavusiam į Lietuvą iš Italijos. XIX a. pirmoje pusėje šį simbolį Gedimino stulpais pakrikštijo Teodoras Narbutas. XX a. pirmoje pusėje Stulpai vadinti stiebų vartais ir kitaip.

Panašių ženklų galima rasti net bajorų herbuose. Vilniuje prie Neries, ties Žvėrynu, išliko valdų riboženklis – akmuo su iškaltais Gedimainių stulpais. Jie vaizduoti XIV a. ir vėlesnėse Lietuvos monetose, XV–XVI a. bažnytiniuose reikmenyse, dovanotuose Vilniaus katedrai, 1581–1795 m. valstybės didžiuosiuose antspauduose.

Kai atsikūrė nepriklausoma Lietuvos valstybė, XX a. pirmoje pusėje, jie labai paplito kariuomenėje, policijoje, aviacijoje, kitose valstybės institucijose, papuošė Lietuvos ordinus ir medalius, tapo daugelio visuomeninių draugijų ir organizacijų atributais.

Šie istoriniai simboliai po okupacijos vėl atgimė 1988 m. kartu su Lietuvos atgimimu. Jie tapo pagrindine Sąjūdžio emblema.

Gedimainių stulpai rado vietą ir naujame Senujų Trakų, Vytauto giminės, herbe. Herbo figūra stilizuota, laužytais apatiniais kampais. Ji panaši į Flamandų herbyne, kuris saugomas Briuselio Karališkojoje bibliotekoje, herbą. Tame herbyne yra ir daugiau senosios Lietuvos ženklų – vytis, senujų Trakų pėstininkas, Jogailaičių dvigubas kryžius, Smolensko lokys...

Edmundas Rimša
Iš kn. „Heraldika“

Sidabriniai Gedimainių stulpai, apie 1555 m.

Senujų Trakų herbas, patvirtintas 2001 m. Dailininkas Rolandas Rimkūnas.

Kitame numeryje:

- Julija Švabaitė. Eilėraščiai.
- Eglė Perednytė. Svečias ir kt.
- Vytautas Balčiūnas. Anykščių šventovės skulptūrų galerija.
- Vytautas Kaltenis. Atsipraususi ryto rasa.

Redaguoja Aldona Žemaitytė

aldaze@gmail.com

Šio šeštadienio Kultūros turinys

- 1 psl. Edmundas Rimša. Gedimainių stulpai ir Lietuvos atgimimas.
- 2 psl. Zita Mažeikaitė. Eilėraščiai.
- 3 psl. Henrikas Algis Čigriejus. Mažoji „Kultūros“ anketa. Pranas Visvydas. Instinktų galiai skirta poezija.
- 4 psl. Benas Urbutis. Lietuvos heraldika ir valstybingumas.
- 6 psl. Renata Šerelytė. Nesulaužyto įstatymo pasaulis.
- 7 psl. Algimantas Baltakis. Iš Dienoraščių – III.
- 8 psl. Algirdas Gamziukas. Devintą dešimtį įpusėjęs... jaunuolis.

Zita Mažeikaitė

Zita (Gražina) Mažeikaitė-Sajienė – poetė, vertėja iš vokiečių ir švedų kalbų. Baigusi Vilniaus universitetą, ji tobulinosi Greiswaldo universitete Vokietijoje. 1977–1982 m. dirbo „Minties“ leidykloje.

Išleido eilėraščių knygas *Virpanti erdvė*, 1979; *Šviečia debesy*, 1986.

Išvertė vokiečių literatūros klasiko Hermano Hesės *Stepių vilką*, keletą Ingmaro Bergmano romanų, jo garsiąją *Laterna magika*, P. Lagerkvisto *Barabą* ir daugelį kitų švedų literatūros kūrinių.

Virkauja išklibęs šulinio velenas,
pavakariais dejuoja graudžiai ir veriančiai –
kaip toji juodbruva dzūkė,
visų vadinta gude,
atitekėjus už našlio –
cykaus, bet nemylimo
(pirmą jos vyrą pasiglemžė karas,
o pirmagimį – ežero eketė).

Grybautoja, dainininkė.
Marijos žolynų sargė.
Svetimų vyrų viliotoja,
talkoj pirmutinė,
liežuviais kasdien nuplakta
galiausiai atgulė į puošnų karstą,
kurį nusipirko sovietmety
ir saugojo savo klėtelėj
be jokios vinies.

Grįžtant iš miško, kelią pastojo
Vėjų motė pilkais plaukais, ūko apsiaustu.
Iš šonų – keturi jos vaikai.

Ištraukiau baltą siūlą iš palanko –
numegs Žiemiui pirštines,
kad negraibytų lediniais pirštais.

Ryčiui nuliejau šlakelį šaltinio vandens,
kad neatpūstų sausros ir gaisrų.

Pietys – meilės vėjelis, mano mieliausias –
gavo juodą plunksną su baltais obuoliukais.

O Vakaris – putino uogų
saulėlydžio gaisui dažyti.

Krygelynėj
po išduobtu akmeniu
kadaisė pakišau savo žiūroną,
sudėtą iš trijų pailgų stikliukų,
pripiltą spalvotų druzgelių,
juodu popierium storai apsuktą,
suraišiotą raudonu siūlu,
mamutės dažytu alksnio žieve.

Kai labai ramu,
padūmavusiam toly kartais regiu
dvi basas jaunas moteris,
susėdusias ant kūdros kranto.

Jos žaidžia mano žiūronu,
paskui žiūri į mane
lyg iš pageltusios nuotraukos.
Tai mano motina
ir vienintelė jos draugė,
prieš karą
repatrijavus į Vokietiją.

Sukasi milžiniški skiedrinės ratai,
čiaudo dyzelis „Deutsch“ –
tėvas drožia skiedras
su leideju Vaičiūnu iš Pašilės,
užgulusiu drebulės pliauską,
kuri raikoma verkia.
Laižau jos ašaras,
dvelkiančias tolimu, gaiviu šaltiniu.
Senis kerta man per rankas –
Nevalia! Užaugusi visko bijosi!

Vakare jo rudos akutės atšyla
nuo naminės su riebia kiauliena:
Nenusimink,
rytoj tau atnešiu
voverės kiaušinių.

Visą dieną virėm
klevų sulą,
balzganą vandenėlį.
Vakare sula buvo rusva ir klampi,
pasaldėjusi.
Mama prikepė čirvinių blynų,
žiūrėjau lyg apkerėta,
kaip tepa žąsies plunksna
geležinę keptuvę,
pila tris medinius šaukštus skystos tyrės,
uždaro, stumteli pagaliuku.
Keptuvė apsiverčia.
Pasklinda gyvačių šnypštimas,
pakvimpa vanile, pirкта Prienuose,
žydo Šmulerio krautuvėj dar prieškary,
ir saugota buteliuke stikliniu kamščiu
apatinėj šėpos lentynoj.

Tokių blynų gavau *Venice*,
Kalifornijoje, kavinėje prie vandenyno.
Koriai buvo pilni klevų sirupo,
kaip tąsyk, kai suklikau,
nusedginus ranką į pakuros dureles.

Mažoji „Kultūros“ anketa

Henrikas Algis Čigriejus

Poetas, prozininkas, vertėjas. Kovo mėnesį atšventė savo 75-metį (ta proga spausdinome pluoštą jo eilėraščių). Išleido poezijos knygas: *Metų šviesos*, 1971; *Nedylanti lauko delčia*, 1977; *Dangus, rytas ir vakaras*, 1981; *Rudenio žiedas*, 1985; *Baltojo alksnio sodinimas*, 1988; *Kaip žolės*, 1991; *Po laiko – vėlyva metūgė*, 1994; *Vieversiu ir kraujažolei*, 2004; *Varna braukia ašarą*, 2007. Novelių rinkinius: *Sugrįžusi upė*, 1996; *Vieškeliukas pro dobilus*, 1999; *Ekvinokcijų žmonės*, 2003.

1990 m. apdovanotas Jotvinių premija, 1992 m. – „Poezijos pavasario“ laureatas, 2001 m. – J. Paukštelio premija už knygą *Vieškeliukas pro dobilus*, 2004 m. – LR Vyriausybės meno premija, 2005 m. – A. Miškinio premija už eilėraščių knygą *Vieversiu ir kraujažolei*.

Henriko A. Čigriejaus kūrybos motyvai, pasak literatūros kritiko P. Braženo, – gamta, kaimas, gimtinė, atsiminimų šviesa, praradimų gėla, tyli, bet gili kontempliacija. Modernios formos išraiškų poetas ieško per švarų, skaidrų lyrikos toną, per tikslas

kaimo buities detales ir švelnaus humoro blykstelėjimus prozoje.

– Kokia Jūsų nuomonė apie Lietuvos ir lietuvių kultūrą? Ar ji pakankamai gyvybinga, kad atsilaikytų prieš jos krantus ardančią kosmopolitinę kultūrą, apseminančią vis daugiau pasaulio?

– Kažkas dar Sąjūdžio pradžioje gražiai pacitavo Romen Rolaną: „Mažosios tautos žlugs, jei bus nusiminusios“. Teisybių teisybė. Kai pagalvojame – kas tik mums negrasino, kas tik nelaukė, kad būtume nukabinę nosis. Ko ne ko, o tokių „draugų“ turėjome apščiai. Ne kartą buvome jau visiškai „nurašyti“.

Bet mūsų garbei reikia pasakyti – paskutiniai juokės ne jie, ir, reikia manyti, niekada taip nesijuoks.

O tam tikro nerimo vis dėlto yra – bėgome nuo rusiškos meškos, bet ar neužbėgome ant europietiško vilko? Kaip išdegę akis dūmėme į Europą, tarsi būtume ne joje gyvenę, ne tikriausių europiečių – Donelaičio ar Čiurlionio – palikuonys. Dūmėme net save pralenkdami. Ir, ko gero, ne kartą apsijuokėm, pradėdami liaupsinti nuogo karaliaus drabužį, susižavėję pop muzika, per dažnai ėmėm dainuoti angliškai, puolėme prie visiškai svetimų mums tradicijų (helovynai, valentinai...).

Į mus plūsta Vakarų kultūra. Kultūra kaip kultūra, ji nebūna agresyvi, bet agresyvi jos palyda, jos „šešėlis“. Baisus kičas, melo dramos (du žodžiai), muilo operos, siaubų žiūralai, atvira sekso ir smurto propaganda – tos *nuodingos gyvatės ir skorpionai*, kuriuos mūsų žmonės, ypač jauni, dar neturėdami subrendusios ideologijos, griebia plikomis rankomis.

Suklusti reikia, bet pulti į paniką ar pesimizmą – tai tikrai ne. Turime europinio lygio literatūrą, tai tau ne XIX amžiaus pradžia, kai

mūsų pagrindinė lektūra buvo beveik tik maldaknygės ir elementoriai. Tiesą sakant, gera lektūra – maldaknygių žodžiai, matyt, pasiekė Dievo ausį. Šiandien mūsų spausdinto rašto nebeiškirsi jokiais kirviais. O knygų mugės! Jose nuo leidyklų ir skaitytojų gausumo nėra vietos kur obuoliui nukristi. Kaulai braška, bet širdis šoka iš džiaugsmo.

Lietuvoje šiandien yra daugybė autorių. Pasigirsta balsų, esą, per daug jau „priviso“ poetų. Negeras šis žodis. Rašantieji tokio tikrai nėra nusipelnę. Tie žmonės paprasčiausiai negali nerašyti. Ne kartą „Poezijos pavasariuose“ teko girdėti tokių „neprofesionalų“ posmų, kokių tegu tik pasiseka sukurti ir išgarbintiems laureatams. Gal čia savotiška, net nelabai sąmoninga gimtosios kalbos gynyba – be eilinių nebūna mūsų. O šiandien į „mūsų“ vis dėlto dar tenka mums eiti.

Bet ne vien literatūra – šalia jos yra muzika, dailė, tradicijos. Folkloro festivalis „Skamba, skamba kankliai“ – *kai užia, gaudžia visi pakraštėliai*, akį džiugina nuostabiau audimų raštai, linksmi aidi kalvių plaktukai. Ir Dainų šventės – kai dainininkų eisenos upė nuo Katedros aikštės iki Vingio parko teka tris valandas...

Ne – nusiminti mums nėra jokio pagrindo.

– Kas Jums šiandien atsispindi Jūsų vaikystės veidrodyje, ką ilgiausiai išsaugojote iš jos kaip savo gyvenimo esmę?

– Paprastas, paprastas net nuobodokas lygumų krašto peizažas. Bet per jį ritosi spalvoti debesys, vakaruose švietė saulėlydžiai, savotiškai bylodami apie tolumus kraštus ir miestus.

Grubi, apkramtytom galūnėm tarmė. Bet ja kalbėjo žmonės, kurie žinojo, ką sakė.

Tas peizažas vis mano akyse, ta kalba vis mano ausyse.

Savo kūryboje aš nieko labai daug neprikūriau, tik pasižiūrėjau į atminties lygumas, tik pasiklausiau, kas ką šnipštelėjo man į ausis ir užrašiau.

Ir viskas – ar tai mažai?

Instinktų galiai skirta poezija

PRANAS VISVYDAS

Poetas Paul Valery tarp daugybės sukurtų aforizmų parašė ir tokį: „Viskas keičiasi, išskyrus avangardą.“ Atseit atnaujinimo energija niekad nesensta. Ji pasišovusi ne tik daug ką pakeisti ar sukelti suirutę sąstingio būklėje, bet ir daug ką slepiama atidengti.

Tarpukario Lietuvoje ankstyvaisiais metais avangardizmas klestėjo nusižiūrėjus į panašų vyksmą Europoje ir Rusijoje. Ir dabar, šalia konvencinio eiliavimo, poetai kuria neįprastas eilėraščių struktūras, rezga fantastiškus tropus, griaua dorovinių kanonų pylimus, įsivelia į neišnarpiojamą hermetizmą, kalbos ir būties klostuose knisasi ten, kur kiti dar nesikniso. Nori būti kitoniški. Tokioje terpėje palaidojama rimtis. Iš daug ko padvelkia satyra, gerai, jei sąmojinga. Poeto laisvė ir erdvė yra svarbesnės nei skaitytojo. Laisvė ištarti tai, ko kiti vengia, nenorėdami pažeisti visuomenės gyvenimo etikos. Žinoma, tik suradęs tinkamą formą, poetas gali viską sakyti, neužgaudamas nei angelo, nei žmogaus, nei velnio. Formos dėka.

Neseniai iš Lietuvos esu gavęs **Dainiaus Gintalo** (g. 1973 m., Alytaus rajone), poeto, vertėjo, literatūros ir meno kritiko rinkinį „Boa“, išleistą leidyklos „Kita poezija“. Kaip aplanke nurodoma, „Boa“ yra savo grobio tykojantis smauglys. Čia metaforiškai „smauglį primenanti moteriška šer-

pė iš stručio plunksnų – šokėjų, prostitučių ir kitų viliojimo bei gundymo priemonė...“ Knygoje sudėti kūriniai, be abejo, nėra vien maloniam pasiskaitymui. Jų turiniu byloja instinktų valdoma tikrovė ir fantazija – ligota, neurotiška, siaubinga, brutali, vietomis nešvanki, gal tiksliau – seksuali, bet jokių būdu ne pornografiška. Ir pateikta įtikinančiai išmąstyta forma. Iš tiesų, viskas tik žodžiai.

Kritikas Vitas Areška, recenzuodamas V. Rudžiansko rinkinį „Nuo do iki do“ (LM, 2008.01.08), pastebėjo: „beveik visai šių dienų poezijai“ stinga „dėmesio dialogui su skaitytoju“. Manau, į „Boa“ turinį reaguos dažnas skaitytojas ir bus pasiruošęs su autoriumi susigrumti bet kokiame diskusijų forume. Tai nėra sąmonę glostanti ar guodžianti poezija. Šią knygą siūsdama, siuntėja palydėjo komentaru: „*Labai vyriška, agresyvi ir geidulinga, smūgiuojanti į paširdžius jo poezija.*“ Tai ir knieti pacituoti teksto bent kelias eilutes, tokias, kurios neužgautų „Draugo“ skaitytojų. Knygos kontekstas jas sugeria kaip kempinė. Bet atskirai cituojamos, atsimuša į tabu sieną, nepaisant to, kad vulgaritybės ir smurto istorijos beveik kasdien šmėkščioja mūsų gyvenime. Eilėraščio „baobabas tyzalojus: nevilties elegija“ pradžia:

esu pavargęs, esu labai pavargęs
guli didžiulėj lovoj
lyg ant banginio nugaros
išsimylėjęs visus iškrypimus
mentalinius, fiziologinius,
seksualinius (p. 43)

Atvirai ir aiškiai byloja poetas. Kalba ne savo, bet Baobabo Tyzalojaus vardu. O kas jis toks? Skaitome paraštėje: „*XIX a. II pusės vengrų kilmės Prancūzijos psichofiziologas, tyrinėjęs sąsajas tarp fiziologinių ir psichinių nuokrypių. Savo pilyje Provanse buvo įsteigęs išsigimėlių prieglaudą.*“

D. Gintalas pasižymi neeiline erudicija ir noru viską paaiškinti. Kitakalbes eilutes išverčia į lietuvių. Mini kitų tautų folkloro pabaisas ir įvykius su jomis, istorines ar biblines asmenybes, kankinius ir jų kankintojus. Daug kas dalyvauja jo nesi-dangstančioje arenoje. Nėra jokių priekaištų, smerkimo. Tik sukrečiantys vaizdai. O bjaurasties yra ne mažiau nei Herkaus Kunčiaus romanuose. Kažkaip tas košmaras pasidaro mediciniškai iš-tveriamas. Visą priimi kaip išimtį, kaip ligą, kuria žmonija serga nuo seniausių laikų. Laimingi tie, kurie sugeba pažaboti instinktų šėlsmą, nesiekia kraštutinių malonumų, neįsivelia į šioje knygoje apdainuotą ekscentriką. Bet tai tik mano moralas. Ne jo.

Nepamoksčiau D. Gintalas net ir savo aforizmų virtinėje, pavadintoje „plyštelėjimai“. Atseit danga turi praplyšti, kad išvystum tiesą. Nešvankumo čia yra ganėtinai. Verta kelis valyvus pacituoti: „nejausti svorio: svajotojų ir mirusiųjų kompetencija“, „slapta spynos svajonė – atsiduoti vagies rakinėjimams“, „susikrimtęs vaiduoklis krimto šešėlio mėsa“.

Nukelta į 6 psl.

Žemaitijos didysis herbas (1998, dail. A. Kliševičius).

Dzūkijos didysis herbas (2003, dail. A. Každailis).

Lietuvos heraldika ir valstybingumas

BENAS URBUTIS

Lietuvos dailės muziejus ir Lietuvos heraldikos komisija prie Lietuvos Respublikos Prezidento parengė parodą „Lietuvos valstybės šiuolaikinė heraldika“. Paroda atidaryta Vilniaus paveikslų galerijoje kovo 20 d. ir veiks iki gegužės 25 d.

Paroda ir Lietuvos heraldikos komisija

Paroda skirta Lietuvos valstybės atkūrimo 90-mečiui, tuo pačiu apžvelgiamas ir Lietuvos heraldikos komisijos veiklos 20 metų laikotarpis. Čia eksponuojami 1968–1970 ir 1989–2007 metais sukurti ir atkurti herbai. Keliuose šimtuose heraldikos kūrinių atsispindi labai intensyvi Heraldikos komisijos veikla per atkurtosios Nepriklausomybės laikotarpį, taip pat susipažįstama su lietuviškos heraldikos kūrėjais. Įstatymais, buvusios Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo nutarimais, Lietuvos Respublikos Prezidento dekretais valstybėje įteisinta 10 apskričių, 60 miestų bei rajonų savivaldybių, per 200 miestų ir miestelių herbu. Heraldikos komisijos sprendimais patvirtinta ir apie 250 vėliavų, tiek pat antspaudų projektų, dešimtys policijos, kariuomenės, laivyno, aviacijos herbinių vėliavų, uniformų skiriamųjų ir kitų heraldinių ženklų. Šiuolaikinę Lietuvos heraldiką kūrė per 60 dailininkų. Tarp jų labiausiai pasižymėjo Arvydas Každailis, Rolandas Rimkūnas, Juozas Galkus, Laima Ramonienė, Raimondas Miknevičius ir kiti dailininkai. Labai svarbu, kad parodoje galima susipažinti su heraldikos kūrinių

originalais. 1968–1970 m. sukurtus herbus parodai paskolino Kultūros paveldo departamentas prie Lietuvos kultūros ministerijos, kitus – Lietuvos heraldikos komisija. Parodos ekspozicijos autorius – Romualdas Budrys.

Lietuvos heraldika nuėjo sudėtingą kelią. Pirmieji kunigaikščių, kilmingųjų asmenų, jų valdomų žemių herbai atsirado XIV a. pabaigoje. Vėliau juos naudojo Katalikų bažnyčia, miestai, kariuomenė, amatų cechai. Heraldika tapo neatsiejama kultūros sritimi. Okupacijos nutraukė heraldikos vystymąsi, ir tik 1966 m. pabaigoje prie Lietuvos kultūros ministerijos buvo leista įsteigti Respublikinę heraldikos komisiją, vieną iš pirmųjų tokio pobūdžio institucijų Sovietų Sąjungoje. Tuomet jai vadovavo kultūros viceministras Vytautas Jakelaitis. Kaip rašo heraldikos istorikas ir šiandieninės Lietuvos heraldikos komisijos pirmininkas dr. Edmundas Rimša, „*pirmaisiais darbo metais buvo parengta herbų kūrimo instrukcija, studijuota heraldikos literatūra, rinkti rašytiniai ir ikonografiniai herbų šaltiniai Lietuvos ir Rusijos archyvuose. Iki 1970 m. vidurio komisija patvirtino 46 miestų herbus (apie pusę jų buvo istoriniai). Atkuriant istorinius herbus, didžiausia problema tapo religinė simbolika. Vienur jie buvo pakeisti, kitur stengtasi taip sustilizuoti, kad prie jų neprikibtų partinė valdžia. Pavyzdžiui, Dievo Apvaizdos akis Šiaulių herbe iš trikampio buvo pakeista į spinduliuojančią saulutę, literatūrinėmis tradicijomis pagarsėjusių Anykščių herbe ant tilto, vietoj senojo šv. Jono Nepomuko, atsirado mergina su knyga ir lelija. Šv. Kristoforas sostinės Vilniaus herbe taip ir liko neįteisintas.*“

Bet tuomet dailininkai sukūrė visai naujų herbų, kuriuos šiandien reiktų laikyti lietuviškosios heraldikos klasika. Tokie yra Arūno Tarabil-

Parodos atidarymo dalyviai (iš kairės): profesorius Vytautas Jakelaitis, Lietuvos dailės muziejaus direktorius Romualdas Budrys, Lietuvos Respublikos Prezidentas Valdas Adamkus, Lietuvos heraldikos komisijos pirmininkas dr. Edmundas Rimša.

dos sukurti Druskininkų, Kaišiadorių ir Neringos; Raimondo Miknevičiaus – Zarasų; Petro Repšio – Pasvalio miestų herbai. Pamažu istoriniai ir nauji herbai išėjo į viešumą. Tai nepatiko sovietinei valdžiai. 1970 m. liepos mėnesį buvo švenčiamos 30-osios Lietuvos „priėmimo“ į Sovietų Sąjungą metinės. Iš visos Lietuvos į Respublikinę dainų šventę Vilniuje susirinkusios delegacijos žygiavo sostinės gatvėmis, nešdamos atkurtus istorinius ir naujai sukurtus herbus. Jie papiktino tuometinį Maskvos statytinį, kompartijos antrąjį sekretorių V. Charazovą. Jo iniciatyva Heraldikos komisijos veikla įvertinta kaip nacionalistiška. Komisija buvo paleista, iš prekybos išimti herbiniai suvenyrai, pradėti griauti ir naikinti miestų riboženkliai. Bandymai atgaivinti Heraldikos komisijos darbą buvo nesėkmingi.

Tik 1987 m. pabaigoje buvo leista prie Kultūros ministerijos atnaujinti Respublikinės heraldikos komisijos darbą. 1990 m. kovo 11 d. atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, Komisija tapo pavaldi Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumui ir buvo pavadinta Lietuvos heraldikos komisija. 1995 m. pradžioje, pasibaigus Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo įgaliojimams, Lietuvos heraldikos komisija perėjo Lietuvos Respublikos Prezidento žinion ir jam priklauso iki šiol. Ją sudaro komisijos pirmininkas (Edmundas Rimša), jo pavaduotojas, atsakingasis sekretorius ir dar šeši nariai.

Pagal Lietuvos įstatymus, valstybės simbolius: herbą, valstybės ir Lietuvos Respublikos Prezidento vėliavas Komisijos teikimu tvirtina Seimas; apskričių, miestų ir miestelių herbus – Lietuvos Prezidentas. Remiantis jo patvirtintais apskričių, miestų ir miestelių herbais, šių vietovių herbinių vėliavų (standartų), herbinių antspaudų projektus tvirtina Heraldikos komisija. Universitetų herbus ir vėliavų projektus, jėgos struktūrų vėliavų (standartų) projektus ir kitus heraldinius

Lietuvos vyskupų herbai. Iš kairės: Vilniaus arkivyskupo metropolito, kardinolo A. J. Bačkio herbas, Kauno arkivyskupo metropolito S. Tamkevičiaus herbas, Vilniaus arkivyskupo R. Norvilos herbas (pastarieji du sukurti 2002 m., dail. R. Rimkūnas). Daliaus Avižinio nuotraukos.

ženklus, jei juose naudojami Seimo ar Prezidento patvirtinti herbai, taip pat tvirtina Heraldikos komisija.

Pagrindinis atgaivintos Lietuvos heraldikos komisijos uždavinys – istorinių herbų atkūrimas ir naujų sukūrimas. XX a. pirmojoje pusėje, kai atsikūrė Nepriklausoma Lietuvos valstybė, heraldika buvo palikta pavienių dailininkų iniciatyvai. Dėl to daugelį dalykų, nepaisant 1966–1970 m. veikusios Respublikinės heraldikos komisijos atliktų darbų, teko spręsti iš naujo, ypač tyrimų srityje. Šiandien jau sukurta ir įteisinta visa Lietuvos valstybės ir apskričių, visų 60 savivaldybių heraldika, kurią sudaro herbų etalonai, vėliavų ir antspaudų projektai. Dar 203 kitų miestų ir miestelių (seniūnijų centrų) turi patvirtintus herbų etalonus, o daugelis ir vėliavų bei antspaudų projektus. Komisijoje patvirtinta dešimtys kariuomenės, karo laivyno, aviacijos, policijos ir kitų jėgos struktūrų vėliavų, standartų projektų, uniformų skiriamųjų ženklų, pareigybinių grandinių ir kitų heraldinių ženklų.

Valstybingumo simboliai

Jiems priklauso valstybės herbas, valstybinė, tautinė ir Lietuvos Prezidento vėliavos. Jų pradžia – gilioje istorijoje. Pirmiausia atsirado vadinamasis dvigubas Jogailos kryžius ir Gediminaičių stulpai. Lietuvos herbas – šarvuotas raitelis (vytis) su skydu ir kalaviju – yra vienas seniausių Europoje. XV a. pradžioje nusistovėjo herbo spalvos ir kompozicija: raudoname lauke sidabrinis šarvuotas raitelis su virš galvos iškeltu kalaviju. Ant raitelio kairiojo peties – mėlynas skydas su dvigubu auksiniu kryžiumi (valdant Lietuvą Kęstutaičiams – raudoname skyde auksiniai Gediminaičių stulpai). Žirgo kamanos, odiniai diržai ir gūnia – mėlyni. Taigi herbui buvo panaudoti du metalai – auksas ir sidabras. Ir dvi spalvos – raudona ir mėlyna.

Lietuvos herbas, valstybę reprezentavęs daugiau nei keturis šimtmečius, buvo panaikintas 1795 m. Tik 1918 m. vasario 16 d. Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, vytis vėl tapo Lietuvos Respublikos herbu. Pirmuosius jo projektus sukūrė Tadas Daugirdas ir Antanas Žmuizdinavičius, kurio romantizuotas herbas susilaukė kritikos, bet išliko oficialiu herbu iki 1940 m. sovietinės okupacijos. 1990 m. kovo 11 d. Lietuvai antrą kartą atkūrus nepriklausomybę, vytis vėl buvo įteisintas kaip istorinės valstybės herbas, bet jo pagrindu tapo 1925 m. J. Zikaro sukurta skulptūrinis barjefas. Heraldikos komisija buvo įpareigota parengti patikslintą herbo variantą. 1991 m. rugsėjo 4 d. tuometinė Lietuvos Aukščiausioji Taryba patvirtino Arvydo Každailio sukurta ir Heraldikos komisijos aprobuotą herbo variantą, kuris, kaip oficialus herbas, naudojamas ir dabar. Jame atgaivintos istorinės spalvos ir metalai, įprasminata pirminė herbo idėja – raitelis, pasiruošęs su ginklu apginti savo valstybę.

Nuo XIV a. pabaigos iki šių dienų naudojami dar du istoriniai simboliai: dvigubas kryžius ir Gediminaičių stulpai. Juos, kaip skiriamuosius ženklus, naudojo ir naudoja Lietuvos kariuomenė, policija, aviacija ir t.t. 1988 m. Gediminaičių stulpai tapo pagrindine Lietuvos Sąjūdžio emblema.

Vėliava, vienas svarbiausių valstybės atributų,

Lietuvos Prezidento vėliava
(1993, dail. A. Každailis).

tų, Lietuvos istorijoje turėjo savitą raidą. XIV–XV a. vienos vėliavos buvo vadinamos žemių, kitos – kunigaikščių vardais. Valstybę tada reprezentavo Didžiojo kunigaikščio vėliava – raudona su baltu raiteliu viduryje, kuri nuo XVI a. vidurio iki Žečpospolitos žlugimo buvo LDK vėliava.

Tautinės vėliavos idėja atsirado ryšium su XX a. išsivaduojamojo judėjimo iš Rusijos gnaužtų stiprėjimu. 1905 m. Vilniaus didžiajame seime jau buvo svarstomos tautinės vėliavos spalvos. Dr. J. Basanavičius siūlė Lietuvos tautine vėliava laikyti istorinę – raudoną su baltu vyčiu viduryje. Kai kam tai buvo nepriimtina dėl raudonos, atseit revoliucinės, spalvos. 1917 m. lietuvių konferencijoje Vilniuje vėl keltas tautinės vėliavos klausimas, tam reikalui net sudaryta speciali komisija. 1918 m. balandžio 19 d. tos komisijos sprendimu tautinė vėliava paskelbta trispalvė, kuri 1922 m. Lietuvos Konstitucijoje įteisinta kaip valstybinė vėliava. „O kelis šimtmečius naudota istorinė vėliava liko už pagrindinio įstatymo ribų“, – apgailestauja pagrindinis mūsų heraldikos tyrinėtojas, istorikas dr. Edmundas Rimša. Pirmosios Lietuvos nepriklausomybės dvidešimtmetyje ne sykį išpliekdavoginčiai dėl valstybinės trispalvės, bet viską nutraukė 1940 m. okupacija.

Į Lietuvos erdvę trispalvė grįžo 1988 m. sąjūdžio mitinguose. Ji buvo tokia svarbi iš okupacijos besivaduojančiai visuomenei, kad Aukščiausioji Taryba suteikė jai valstybinės vėliavos statusą. O sidabrinis raitelis raudoname fone tapo Lietuvos Prezidento vėliavos pagrindu. Joje vaizduojamą valstybės herbą iš šonų papuošę skydininkai – grifas ir vieneragis, mitologinės būtybės, naudotos ne tik senojoje heraldikoje, bet ir Katalikų Bažnyčios simbolikoje. Vieneragis yra Švč. Mergelės Marijos atributas. Kaip toks, jis tapo Merkinės ir Vištyčio herbų figūra. O grifas buvo siejamas su Kristumi, dieviškojo ir žmogiškojo pradų įkūnimu.

Miestų ir miestelių herbai

1987 m. darbą atnaujinusi Lietuvos heraldikos komisija atkūrė senuosius ir kūrė naujus Lietuvos miestų ir miestelių herbus. Siūloma, kad keturi istoriškai susiklostę regionai – Aukštaitija, Žemaitija, Dzūkija, Suvalkija (Sūduva), buvusios istorinės žemės, turėtų pasinaudoti išlikusiais istoriniais šių žemių herbais. Taip daroma, re-

konstruojant didžiųjų arba istorinių Lietuvos miestų herbus. Trakų, kaip ir Vilniaus, heraldika ateina iš amžių glūdumos. Naujajame Trakų herbe įprasminas Kęstučio ir jo palikuonių palikimas – raudoname lauke stovi sidabrinis šarvuotas karys. Dešinėje rankoje jis laiko sidabrinę ietį su auksiniu antgaliu, o kaire atsirėmęs į auksiniu bordiūru aprėmintą raudoną skydą su auksiniais Gediminaičių stulpais. Šį naująjį herbą, sukurta 1995 m., patvirtino Heraldikos komisija.

O 2002 m. patvirtintame Šiaulių savivaldybės herbe dailininkas Rolandas Rimkūnas panaudojo istorinės ir šiuolaikinės heraldikos motyvus. Trys simboliai – lokys, kovos kirvis ir kryžiais nusagstytas skydas – primena ir buvusią Šiaulių priklausomybę Žemaitijai, ir Saulės mūšį XIII a., ir Kryžių kalną, kurį 1993 m. aplankė popiežius Jonas Paulius II.

Jau sukurti visų dešimties apskričių herbai, kurių skiriamasis ženklas – mėlynas skydo apva- das su dešimčia auksinių dvigubų kryžių. Raudoname skydo lauke pavaizduoti istorinių herbų motyvai. 1998 m. patvirtintas Žemaitijos didysis herbas: juodas lokys su sidabrine grandine raudoname lauke yra naujas senojo Žemaičių kunigaikštystės herbo variantas. O Dzūkijos didžiajam herbui (sukurtas 2003 m.) panaudota buvusios Trakų žemės herbo versija – pėstininkas (karys) su alebarda. Skydininkais šiam herbui tapo Europos heraldikoje pamėgti lūšys.

Pagal senuosius herbus atkurti arba sukurti ir naujieji mažesnių miestų herbai. 1607 m. Kretingai buvo suteiktas herbas su Švč. M. Marijos ir kūdikio atvaizdu. Jis atkurtas 1993 m. (dailininkė Laima Ramonienė). Religinė simbolika atgimė per Merkinės herbo vieneragį (dail. A. Každailis). Vilkaviškio herbas iš 1791 m. privilegijos rodo buvusią miesto priklausomybę Lietuvos kancleriui K. Z. Pacui (herbe pavaizduota dviguba Pacų lelija).

Viduramžių miestų heraldikos simbolikoje svarbią vietą užėmė žvėrys, paukščiai, žuvis, augalai, architektūros elementai, kariniai simboliai, fantastinės būtybės. Iš žvėrių populiariausi buivolai, tauras, žirgas, ožys, iš paukščių – gulbės, tervinai, gervės, iš gėlių – rožės, lelijos, o medžių – ąžuolai, liepos, obelys, pušys. Tokie patys motyvai naudojami ir XXI amžiuje sukurtuose (atkurtuose) herbuose.

Heraldikos žinovas, istorikas Edmundas Rimša, kurio kapitaliniu veikalu „Lietuvos heraldika. Iš praeities į dabartį“ pasinaudota ir šioje apžvalgoje, taip apibūdina šiuolaikinę Lietuvos heraldiką. „Atkuriant istorinius ir kuriant naujus Lietuvos miestų ir miestelių herbus, vengiama pomastikos, išorinio puošnumo, pagrindinis dėmesys skiriamas profesionaliam herbo figūros vaizdavimui (...) Esame Šiaurės ir Vidurio Europos miestų heraldikos tradicijų puoselėtojai“. O vienas pagrindinių Lietuvos herbų kūrėjų Arvydas Každailis (parodoje jam atstovauja bent ketvirtadalis eksponatų), sako, kad heraldika – savita dailės šaka, kuri, jungdama dailės ir istorijos mokslo disciplinas, yra simbolių menas, apvalytas nuo didaktikos, literatūriškumo, nuo detalių gausos. Plastikos apribojimas, anot jo, menininkui išeina į naudą, nes įveda jį į vieningą stilistinę erdvę. Ir todėl Lietuvos heraldika, vadovaudamasi vieningais principais, niekuo nenusileidžia europiniam lygiui. □

Kauno miesto herbas
(1993, dail. R. Miknevičius).

Šiaulių savivaldybės herbas
(2002, dail. R. Rimkūnas).

Šeduvos herbas
(suteiktas 1654, atkurtas 1994, dail. R. Miknevičius).

Vilniaus miesto herbas
(1991, dail. A. Každailis).

Nesulaužyto Įstatymo pasaulis

RENATA ŠERELYTĖ

C.S. Lewis. *Perelandra. Romanas. Iš anglų kalbos vertė Vilma Rinkevičiūtė. – Vilnius: Alma littera, 2008. – 240 p. „Kosminės trilogijos” 2-oji knyga*

Tęsinys. Pradžia Nr.11.

Išivaizduokite pasaulį, kuriame nėra sąvokų „kaltė“, „atgaila“, „nuodėmė“ ir „mirtis“, kuriame žodis „senti“ reiškia ne lėtą ir skausmingą kūno eroziją, o sielos ėjimą išminties link kiekvieną dieną, kur nepažeistas pirmapradis žmogaus ir gyvūnų ryšys – suvokti vienas kitą kaip Dievo kūrinį, o ne vergus, tarnus ar priešus (prisiminkite R. Kiplingo „Katiną, kuris vaikščiojo vienas“). Šis pasaulis visai nepanašus į tą, kurį bando rekonstruoti mokslinės teorijos ir archeologiniai bei antropologiniai tyrimai – jo rekonstruoti nereikia, nes jis ką tik sukurtas. Tai nežemiškas pasaulis – C. S. Lewisas pavadina jį Perelandra (žemiškasis atitikmuo – Venera). Apibūdindamas Perelandrą kaip kur kas jaunesnį pasaulį nei Marsas ir Žemė, autorius vaizduoja jį gaivališką, puikų, kaip milžinišką vandenyną su plaukiojančiomis salomis, po kurias reikia mokėti vaikščioti – mat jos pačios yra nesiliaujantis bangavimas, nuolatinis judesys, kartojantis vandens paviršiaus formas. Pasaulis, pilnas motiniškos šilumos, šviesos, „gyvenimo malonumo gausos ir pertekliaus be kaltės jausmo” (p. 39). Ir čia įvyksta tai, apie ką rašė J. Miltonas savo „Prarastajame rojuje”: puikus naujas pasaulis ir jo kūriniai užsitraukia Šėtono pavydą, ir pastarasis metasi jį subjauroti ir iškreipti.

Nors „Perelandroje”, antrojoje trilogijos knygoje, labai ryški pirmųjų Žemės žmonių gundymo paralelė, autorius ją neigia, teigdamas, kad istorija nesikartoja. Iš tiesų, situacija nėra adekvati – Žalioji Perelandros Moteris ne kartą prabyla apie Maleldilą Jaunesnįjį (Dievo Sūnų, įgavusį žmogaus pavidalą), Atpirkimas jai jau žinomas. Atpirkimas – nekartojamas, taigi į Perelandrą gelbėti Moters nuo Blogio gundymų Dangaus dvasios pasiunčia Rensomą. Ir jau ne kaip paradoksas ar pokštas, o veikiau kaip niūri realybė pateikiamas faktas, kad Šėtonas Perelandroje pasirodo ne romaus žalčio, o žmogaus – mums jau pažįstamo Vestono – pavidalu. Tam, kad įkalbėtų pirmąją Moterį sulaužyti Maleldilo įstatymą. Tas įstatymas atrodo keistas ir labai paprastas – nemiegoti Tvirtijoje Žemėje (Veneroje egzistuoja ir tokia, kaip priešingybė plaukiojančioms saloms). Bet argi ir žmonėms duotas įstatymas neatrodė toks?.. Argi visi tabu nėra savaip juokingi ir iš pirmo žvilgsnio perdėm paprasti?..

Tvirtoji Žemė galbūt atitinka tai, ką žmonės suvokė kaip Pažinimo medžio vaisiaus skonį – tai, kas tvirta, kieta, galinga, sunku. Kur reikalingas kitoks ėjimas, kitoks žingsnis, nes, įpratus prie švelnaus, linguojančio plaukiojančios salos paviršiaus, Tvirtijoje Žemėje galima susižeisti į uolas ir akmenis. O kodėl joje uždrausta būtent miegoti?.. Kas yra miegas žmogui, kas – Perelandros Moteriai?.. Šiaip ar taip, tai – nepaprasta būseną, matyt, Dievo įstatymas ne veltui su ja susijęs ir ne veltui Moteriai toks baisus atrodo prabudimas Tvirtijoje Žemėje. Stabilumas jai regisi nenatūralus ir siaubingas, visai ne toks, kaip jį įsivaizduoja Žemės žmogus. Taigi žodžiai „jausti tvirtą pagrindą po kojomis” anaipol nėra universalūs, kaip manome, nes ir pati sąvoka „tvirtumas” nėra universali.

Užtat ir Rensomui nėra lengva ginti Moterį nuo iškalbingų Vestono, įkalbinėjančio sulaužyti Įstatymą, atakų. Jam pačiam prireikia daug pastangų identifikuoti Blogį, pasirinkusį savo misijai tokias sąvokas, kaip „dvasingumas”, „grynoji jėga” ir net „Šventoji Dvasia” („Nuo šiol mano misija yra skleisti ne žmonių, o dvasingumą”, p. 97). O

kadangi Perelandra – pasaulis, kuriame bet koks, tegu ir nedidelis, melas užima kvapą, nes Žodis čia tebeturi įsikūnijimo galią, Rensomas turi sakyti tik tiesą, o ji, palyginus su išradingu ir paveikiu Vestono melu, atrodo tokia nelanksti!..

Skaitydami puslapius, kur Vestonas (arba Nežmogis) atakuoja Moterį kalbų tiradomis, galime rasti pažįstamų intonacijų, būdingų Žemės žmonių gundymo istorijai („būsité išmintingi

kaip Dievai”), tačiau, gundydamas naują Dievo kūrinių, Tamsos Princas jau gali pasiremti savo įtakojama žmonių istorija. (Išūžia Moteriai ausis apie garsių Žemės karalienių gyvenimus, siekdamas pažadinti Moters išdidumą, kilnią emancipacijos idėją ir panieką blankiems, kvailiems ir tušties vyrams). Kitaip tariant, Nežmogui reikalinga puikybė – toji „dvasingumo” jėga, kuri leistų sulaužyti Įstatymą. Sulaužyti, kad kūrinys imtų „visiškai priklausyti tik sau” (p. 125), mat pasaulis, Šėtono nuomone, „sukurtas ne vien tiems dalykams, kurie yra, bet ir tiems, kurie galėtų būti” (p. 109). Kuriuos jau paliudijo Žemės istorija – karai, badmečiai, epidemijos, kanibalizmas, fobijos ir manijos, nežabota prabanga ir neišvaizduojamas skurdas... Piešdamas grynojo Blogio veidą, Lewisas nevaizduoja neįtikimų dalykų, tokių, kurie liudytų Blogį esant kažkokio kito, mūsų gyvenimui nepriklausančio pasaulio dalimi. Blogis pažįstamas iki skausmo. Štai kad ir scena, kai Rensomas randa Tvirtosios Žemės pakrantėje išmėtytus sudarkytus gyvūnus ir Vestoną, ilgais šėtoniškais nagais skrodžiantį pagautą gyvūnėlį; Nežmogis „su siaubingai naiviu pasitikėjimu”kvietė Rensomą „paragauti jo paties malonumų, lyg visiems be išimties žmonėms tai būtų malonumai (...) Jis nemetė iššūkio gėriui – jis tiesiog ignoravo gėrį ir vertė jį niekais” (p. 117). Argi ši scena neliudytų dalies mūsų kasdienos?.. Žinoma, pridengtos idėjų ir teorijų lapeliais, bet argi esmė – iškreipto pasaulio žiaurumas – nuo to keičiasi?..

Visa laimė, kad Perelandros Moteris nėra tokia bejėgė kaip mūsų vargšė pramotė, ir lengvai saldiems įkalbinėjimams nepasiduoda. Betgi ne tvirtumas ir narsa (tokie, kokius juos įsivaizduojame mes, žmonės) ją gelbsti, o veikiau nepažinimas. Jos dvikova su Nežmogiū, anot Lewiso, tai kova tarp blogio, kuris yra žemiau ydos, ir būtybės, kuri yra aukščiau dorybės. Išivaizduokite, koks įdomus ir keistas turėtų būti tokių dviejų prieštarų asmenų pokalbis!..

Toks jis ir yra. Moteris ištaria tai, ką galbūt ištarrė ir Ieva kadaise: „Mes negalime nutolti nuo Maleldilo valios, bet jis davė mums kelią nutolti nuo mūsų pačių valios” (p. 125). Bet kas gi atsitiko, ką Nežmogis turėjo pasakyti, kad Žemės Motina puolė, o Perelandros Karalienė atsilaukė?.. Gal viskas kur kas paprasčiau, nei mes manome?.. Juk tam, kad nebūtų ištartas paskutinysis gundymo burtažodis, Blogio Pranašą galima sustabdyti labai banaliai – sunaikinti kūną, kuriuo jis manipuliuoja. Ir tai padaryti skirta sugundytos giminės palikuoniui – Žemės žmogui. Tiesą pasakius, scena, kur Rensomas puola Vestoną, ir jie ima žūtbūtinai kautis, ir truputį juokinga, ir šurpiai tikra – juk grynasis Blogis žmogui neįveikiamas, žmogus gali nugalėti tik panašų į save. Užtat šis epizodas ir neprimena didingos kinematografinės scenos su žėrinčiais šarvais ir skambančiomis špagomis, dar ir todėl, kad, Lewiso nuomone, laikyti Tamsos Princą džentelmenu būtų kvaila. Jis – anaipol ne „romantiškas puikių manierų Mefistofelis” ar „niūrus ir tragiškas ‘Prarastojo rojaus’ Šėtonas”; sunkios ir įnirtingos fizinės ir dvasinės kovos metu Rensomui jis priminė „beždžionę, o gal silpnąprotį ar labai bjaurų vaiką, kuriam mąstymas ir intelektas tėra „ginklas, kurio jis nelinkęs naudoti laisvalaikio” (p. 137). Taigi Blogio romantiškas veikiasiausiai tebūtų žmogaus nuodėmės iškelimas ir savotiškas pateisinimas, nes, anot Lewiso, „grynas” blogis yra iškreipta (kreiva) dvasinė forma, kurios „laisvalaikio” žmogaus protas nesugeba nei aprėpti, nei įkūnyti (ir ačiū Dievui!).

Šitokiu tiesmuku būdu sustabdžius Blogį (Rensomas po ilgos kovos pagaliau nugalabija Nežmogi – tasai, bjaurybė, dar spėja įkasti Rensomui į kulną, ir toji „beždžionė” padaryta žaizda kankins Rensomą visą gyvenimą), Perelandros istorija pakrypsta visiškai kitokia linkme, nei žemiškoji. Perelandros Vyru ir Moteriai suteikiami vardai – Toras ir Tinidrilė, jie įvardijami kaip planetos karaliai ir planetą globojančios dvasios teisių perėmėjai (taigi išsipildo žodžiai – „būsité kaip Dievai”). O toliau belieka įsivaizduoti, koku keliu pasuks ir koks bus šis nuostabus, nesugadintas pasaulis, neiškreiptas sulaužyto Įstatymo atneštų nelaimių. Sąvokos „mirtis”, „nuodėmė”, „kaltė” pirmiesiems žmonėms žinomos, tik „ne tuo būdu, kurio siekė Blogio Pranašas” (p. 223). Knygos pabaigoje šmėsteli savotiškas Apreiškimas, kuriame aprašoma pasaulių pabaiga – tiksliau, perkūrimas, perkeitimas, ir kadangi Veneros istorija neaptemdyta sulaužyto Įstatymo šešėlio, ji atrodo ne siaubinga, o didinga ir viltinga.

Savotišką žemiškosios Apokalipsės repeticiją išvysime trečiojoje „Kosminės trilogijos” dalyje.

Tęsinys kitame numeryje.

Poezija

Atkelta iš 3 psl.

Vien iš knygos dalių matai, kokia ezoteriška yra „Boa” tematika: „pitono sindromas”, „elektra ir kt. meilės įtamos”, „snūduro gyslos” ir „morfėjo palata”. Šioje įdėti keli poetiniai dalykai proza. Po jų skaitome „psichoanalizės seansą”, sudarytą iš eiliuotų: „panikos kambario”, „miesto” ir proza „katarsio kambario”. Eilėraštis „panikos kambarys” sukomponuotas iš dvieilių ir atskiros eilutės. Būtent pirmas posmas: „šimpanzė, tunelis, ryklė, kaltūnas/avidė, fakelas, malūnas, grimasa // mes sugalvojom išperas, kurios prausėsi už mus”. Ir taip toliau tuo pačiu būdu. Paskutinis sakiny – „mes mirėm iš baimės, kad viskas rytoj vėl kartosis”.

Knyga užbaigiama žodžio palaidojimu ir triumfu tylai prozišku kūriniu „silentium mortale”. Štai pabaiga: „tyla savo plačia krūtine lyg mylimąjį apglėbė žodžio kapą ir nusišypsojo dideliu sunkiu antkapio su niekam neišskaitomais rašmenimis.” □

Algimantas Baltakis

Iš Dienoraščių

Tęsinys. Pradžia 11 nr.

1997 m. kovo 9 d., sekmadienis

Bronys Savukynas padovanojo naują „Kultūros barų“ numerį. Kai ką jau spėjau ir perskaityti. Sudomino Tomo Venclovos atsakymai į Aušros Stanaitytės klausimus. Su kai kuriais Tomo samprotavimais, ypač apie Joną Aistį ir Antaną Miškinį bei kitus „nepakankamai antlaikiškus“ poetus, jokių būdu negaliu sutikti. Man regis, Tomas ignoruoja lietuvių literatūros raidos savitumą, jai nori primesti savo paties vertinimo kriterijus, o tie kriterijai paremti šiuolaikinės „universitetinės“, elitinės estetikos postulatais. Norėdamas pikčiau išsistarti, galėčiau ir taip pasakyti: Tomas yra talentingas kai kurių poetų (pirmiausia O. Mandelštamo, J. Brodskio) imitatorius.

Sutinku, kad noras remtis vakarietiškos kultūros „aukščiausiais standartais“ gali būti vaisingas. Bet kodėl dėl to, kad J. Aistis, A. Miškinis, P. Širvys tęsė lietuviškosios lyrikos tradiciją, jie yra menkesni? Negi viską lemia priklausymas tam tikrai literatūros kryptčiai, o ne talentas? Juk daugeliui skaitytojų Tomo Venclovos poezija gali pasirodyti knyginė, išprotauta, per jėgą padaryta, ir jie pirmenybę atiduoda dainingam P. Širvio posmui. Ar jie dėl to smerktini? Kaip ir tie, kurie, nemėgdami P. Širvio, žavisi Tomo Venclovos opusais? Kodėl mes taip norime primesti kitiems savo nuomonę?

Neįsivaizduoju mūsų poezijos be vadinamosios išpažintinės lyrikos krypties. Gal ji ir užgožė kitas, vienu metu buvo laikoma pagrindine, tačiau kuo čia dėtas, sakysim, J. Aistis?

Visados maniau ir dabar tebemanau, kad literatūros istorija – visų pirma kūrinių skaitymo istorija. Kodėl tam tikru laikotarpiu visuomenė nusitveria tą ar kitą poetą, ima jį dievinti? Matyt, ne šiaip sau, o jausdama vidinę reikmę. Reali literatūros istorija ir turėtų būti realaus literatūros proceso tyrinėjimas, antraip mes pasiduosime kraštutiniam subjektyvizmui. Taigi, mums turėtų rūpėti ne tik senųjų idėjų pritaikymas, jų perėmimas (t.y. recepcija), bet ir išsiaiškinimas, ką jos reiškė amžininkams.

Gaila, kad mūsų kritikoje lyg ir nebeliko žmonių, galinčių tinkamai diskutuoti su Tomu ir jo bendraminčiais (jei tokių esama).

1997 m. balandžio 22 d., antradienis

Vėl noriu grįžti prie H. Radausko vertinimo mūsų literatūros istorijoje. Man juokinga, kai, sakysim, A. A. Jonynas pavadina H. Radauską didžiausiu mūsų poetu. Jeigu Antanėlis sakytų, kad tai jo mylimiausias poetas, tada jam, žinoma, niekas negalėtų prieštarauti. Tačiau kodėl H. Radauskas priešinamas, sakysim, su J. Aisčiu? Tai du *skirtingi* poetai, turintys savo skaitytojus... Beje, šiandieniniuose svarstymuose apie mūsų poeziją beveik neminimi Justinas Marcinkevičius, Alfonsas Maldonis, Albinas Bernotas... O apie Paulių Širvį prabylama tada, kai minima kokia jo data. Nematoma, kokios įtakos visai mūsų poezijos raidai turėjo Eduardas Mieželaitis, ir ne tiek savo kūryba, kiek savo estetinėmis pažiūromis, modernumo siekimu. Užmirštas Teofilis Tilvytis, Vladas Mozūriūnas, Albinas Žukauskas ir daugelis kitų įdomių poetų.

Matyt, objektyvesnės literatūros istorijos neturėsime tol, kol neatliksime savotiškos „inventorizacijos“, nesurinksime ir nesusistemsinsime medžiagos, susijusios su atskirais rašytojais, įvairiais literatūros etapais.

1997 m. balandžio 30 d., trečiadienis

Nyką-Niliūną krimtau nelengvai. Neįstengiau susižavėti tais jo eilėraščiais, kur mano žemietis specialiai, man regis, nori būti sunkiai suprantamas (įsivedami tekstai kitomis kalbomis, mitologiniai vardai, citatos ir pan.). Bet yra tiesiog puikių eilėraščių. Čia poetas ir gilus, ir kartu aiškus. Pasitaiko net supoetintos publicistikos. Pvz., eilėraščio „Priešas“, parašyto 1992 metų gruodyje, pabaigoje sakoma:

Bet kaip dabar gyvensime be priešo?

Ir kuo nuo šiol pateisinsime savo

Silpnybes? Kaip atrodys mūsų

Dorybės be jo ydų? Priešo

Dabar reikia ieškoti savyje.

Lig šiol jis savo nedorybėm

Diktavo mums moralės normas

Ir mes patys ilgą laiką egzistavom

Vien tik palyginant su juo.

Galbūt

Iš tikro mes mylėjom savo priešą?

Gera pagauta vidinė kolizija, būdinga ne tik mūsų išeiviams, bet ir mums, gyvenantiems Lietuvoje.

Keturi žmonės – keturi likimai. Priekyje sėdi, iš kairės – Eugenijus Matuzevičius, mons. Kazimieras Vasiliauskas; antroje eilėje stovi – Pranas Zaranka ir Algimantas Baltakis.

Nuotrauka iš asm. A. Baltakio albumo.

1997 m. gegužės 12 d., pirmadienis

Vėl pasiilgau eilėraščių rašymo. Geriausiai jaučiuosi, kai krapštausi, taisydamas kokią eilėraštinę, ieškodamas naujos išraiškos. Tai mano darbas, kurio gal ir senatvėje nevalia apleisti. Nors ir dabar tebemanau, kad eilėraščių rašymas neturėtų tapti rutina. Eilėraštis turi likti nors ir nedidele švente.

Post Scriptum

Šiandien gruodžio 24-oji, Kūčios, o aš vis dar sėdžiu prie rašomojo stalo. Girdžiu, kaip per radiją su artėjančiomis Kalėdomis ir Naujaisiais metais šalies gyventojus sveikina valstybės vadovai ir Bažnyčios hierarchai. Suklūstu, išgirdęs prezidento Valdo Adamkaus ir jo žmonos Almos sveikinime tokią klausimą, kurį šiame trapiame, netikrumo kupiname pasaulyje galim kiekvienas sau pateikti: *ar galiu ką nors pakeisti? Ar nuo vieno žmogaus dar kas priklauso?* Atsakymas lakoniškas: taip, priklauso!

Prisiminiau, kad gruodžio 24-oji yra poeto Eugenijaus Matuzevičiaus gimtadienis. Būtent jis, mano kaimynas, nuoširdus bičiulis, ir supažindino mane su monsinjoru, savo kraštiečiu. Turiu nemažai nuotraukų, kur esu nufotografuotas su Kazimieru Vasiliausku. Gal pati simboliškiausia yra nuotrauka, daryta beveik prieš dešimt metų mano bute Mildos gatvėje, rašyt-namyje, kurioje nufotografuoti keturi skirtingo likimo žmonės: kalėjimų, lagerių ir tremties kelius praėjęs kunigas Kazimieras Vasiliauskas, tuomet Arkikatedros klebonas; jis įdėmiai žvelgia į savo jaunystės bičiulį Eugenijų Matuzevičių, jokioms partijoms niekada nepriklausiusį poetą, visą sovietmetį susirašinęjusį su Kaziu Bradūnu, sugebėjusį į Ameriką laiškuose nusiųsti tiek Vytauto Mačernio eilėraščių, vis po vieną, po du, kad ten buvo galima išleisti jo knygą; nuotraukoje Eugenijus pavargusiu veidu, sėdi sunėręs ant pilvo rankas; už jų, kiek palinkę į priekį, kad tilptų nuotraukos kadre, stovi du akinuoti giminaičiai – Pranas Zaranka, mano mamos jaunesnysis brolis, atvykęs iš Amerikos, iš Detroito, ilgametis šeštadieninės lietuviškosios mokyklos mokytojas ir vedėjas, aktyvus katalikiškojo judėjimo dalyvis, nuotraukoje jis vieningai plačiai šypsosi, rodydamas savo baltus dantis, o ketvirtas – jūsų nuolankus tarnas, ilgametis literatūrinio žurnalo redaktorius, ekskomunistas, lyg ir šypsosi, bet ta šypsena kreivoka. O nuotraukos kitoje pusėje – dėdės Prano (tai jam kadaise dedikavau poemą „Ariadnės siūlas“) ranka parašyta data (1993 VII 15) ir ironiškas įrašas „Krylovo kvartetas“.

O man vaidenasi, kad mes visi, nors ir nevisad darniai, nors ir skirtingais instrumentais, grojome tą pačią melodiją: Lietuva, Tėvyne mūsų...

2001 m. gruodis
Pabaiga. Pradžia 11 nr.

Devintą dešimtį įpusėjęs... jaunuolis

ALGIRDAS GAMZIUKAS

Kai 1982 metais pradėjau dirbti Kauno valstybiniame istorijos (dabar – Vytauto Didžiojo karo) muziejuje, mano pirmasis darbas buvo tvarkyti remontuojamas trečiojo aukšto ekspozicijų sales, tarp jų – ir skirtąją „Lituanicos“ skrydžiui. Taip atsirado proga susipažinti su aviacijos istorija besirūpinančiais buvusiais garsiais lakūnais: Antanu Arbačiausku, Viktoru Ašmensku, Jonu Balčiūnu, Jonu Čepuliu, Jonu ir Vytautu Dovidaičiais, Vladu Drupu, Antanu Karpavičiumi, Vladu Kensgaila, Tadu Koronkevičiumi, Vytautu Pakarsku, konstruktoriais Baliu Karveliu ir Broniumi Oškiniu, muzikologu Vytautu Jakštu. Iš jų išgirdau apie Čikagoje gyvenančius aviacijos istorikus Edmundą Jasiūną ir Vytautą Pesecką, labai skirtingo charakterio, dažnai nesutariančius tarpusavyje, tačiau kartu nuveikusius didžiulius darbus išsaugant Lietuvos aviacijos paveldą ateities kartoms. Apie jų veiklą girdėdavau ir radijo stoties „Amerikos balsas“ žinių laidose.

Septintajame praėjusio amžiaus dešimtmetyje jie įkūrė Amerikos lietuvių aeroklubą, kuriame susibūrė ne tik laisvalaikio mėgė kilti į padangę jaunesnieji išeiviai, bet ir Lietuvos aviacijos veteranai. Surasti juos, karo audrų nublokštus toli nuo Tėvynės ir pasklidusius po platųjį pasaulį, padėjo Vytauto tėvas – vienas pirmųjų Lietuvos karo lakūnų, aviacijos pulkininkas leitenantas Leonardas Peseckas. Aeroklubo nariai pradėjo rengti svarbių Lietuvos aviacijai datų minėjimus, o nestokojantis idėjų Vytautas ragino tėvo bendražygius užrašyti savo prisiminimus. Galiu paliudyti, kad prikalbinti lakūną rašyti nėra lengva, tačiau netrukus vienas po kito pasirodė aviacijos istorijos metraščio „Plieno sparnai“ sąsiuviniai. Taip prasidėjo nuoseklios aviacijos istorijos studijos, nors išeiviams, kaip ir Lietuvos istorikams, tuo metu buvo prieinami tik pavieniai, pas privačius asmenis išlikę dokumentai, o archyvus budriai saugojo Maskvos akis. Todėl įvykių liudininkų, ypač gyvenusių laisvajame pasaulyje ir galėjusių atvirai išsakyti savo mintis, prisiminimai tapo pagrindiniu istorijos šaltiniu.

Su abiem „amerikonais“ susipažinau 1991 m. atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, jiems lankantis Kaune, Lietuvos technikos muziejuje. Jeigu Vytautas okupuotoje Lietuvoje lankėsi dar 1972 metais, tai Edmundas buvo davęs žodį nevažiuoti į gimtinę, kol tam reikia prašyti okupantų leidimo. Vytautas dalyvavo ką tik nepriklausomybę atkūrusioje Lietuvoje surengtose Pasaulio lietuvių sporto žaidynių precizinio skraidymo rungtyse ir net laimėjo bronzos medalį, o Edmundas susimąstęs ilgai vaikščiojo apie jį paskraidinti Pociūnų aerodrome pasiruošusio Eugenijaus Raubicko lėktuvą Jak-52, o po skrydžio pasakojo, kad jis štai skrido rusišku lėktuvu ir nieko blogo nenutiko!

1988–1989 m., susilpnėjęs ir galiausiai išnykus sovietinei cenzūrai, su bendradarbiu Gyčiu Ramoška sumanėme atgaivinti Čikagoje 1970–1973 metais leistą aviacijos istorijos metraštį „Plieno sparnai“. Surinkome pirmojo numerio medžiagą ir pradėjome kelionę per leidyklas. Imtis abejotinos komercinės sėkmės leidybos niekas nesiryžo. 1990 metais buvo įsteigtas Lietuvos aviacijos (tuomet dar vadintas Technikos) muziejus. Gavę daugiau veiklos laisvės, 1991 metų kovo mėnesį įregistravome muziejaus leidyklą ir nutarėme patys leisti leidinius, turinčius išliekamąją vertę.

Leidybai reikalingai techniką visai netikėtai gavome iš tuometinio Čikagos regiono gamtosaugininko, dabartinio Respublikos Prezidento Valdo Adamkaus. Jis atvežė savo brolio Česlovo Karolio laidotuvių metu surinktą tūkstantį JAV dolerių, kurį norėjo paaugoti Lietuvos aviacijai. Gimnazijos laikų draugo prof. Algio Mickio ir jo kaimyno sklandytojo Aleksandro Jonušo patartas, jis pini-

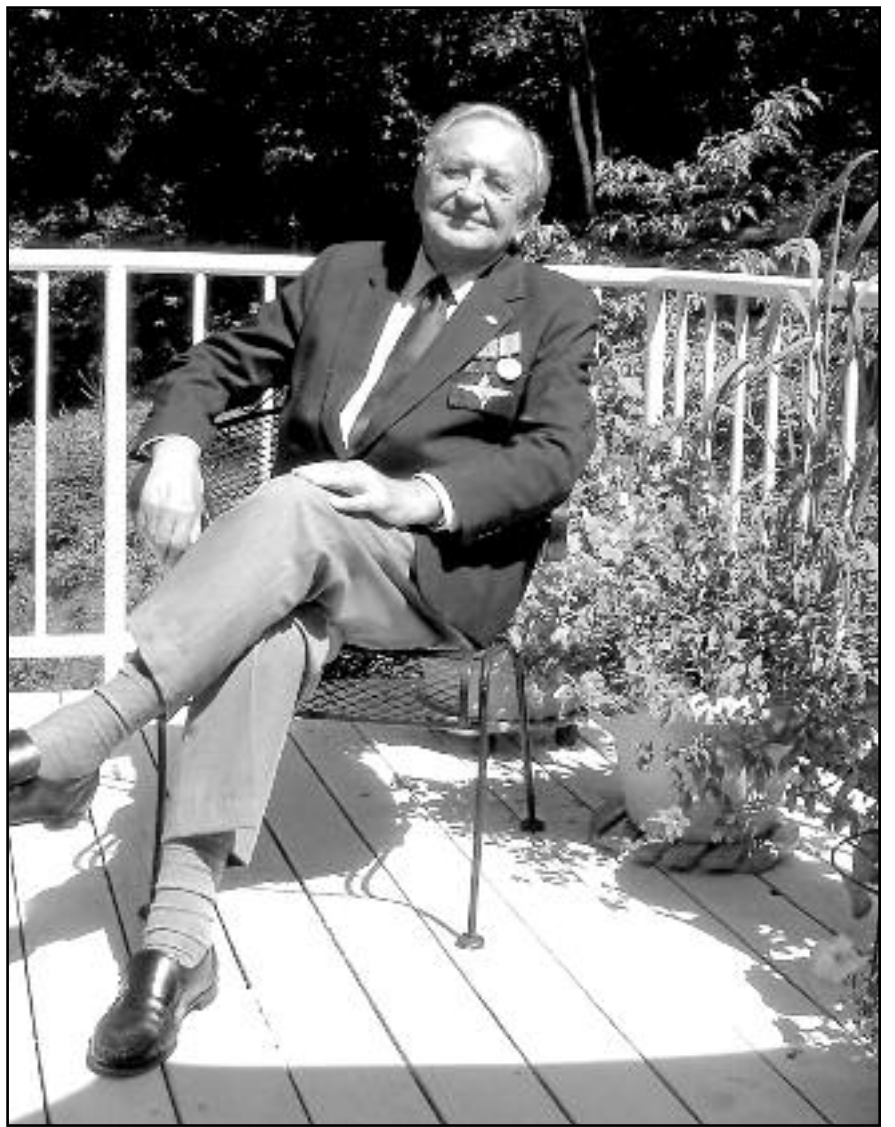
gus perdavė mūsų muziejui. Taip jo dėka įsigijome kompiuterį. Vėliau, padedant Vytautui Peseckui, nusipirkome spausdintuvą ir skenerį. Tada prasidėjo tikroji leidyklos „Plieno sparnai“ veikla. 1992–2000 metais leidykla išleido apie 30 Lietuvos aviacijos istorijai skirtų leidinių, tarp kurių vienas pirmųjų buvo Leonardo Pesecko atsiminimų knyga „Karo lakūno pasakojimai“.

1991–1993 metais vyko paminklo Steponui Dariaui ir Stasiui Girėnui statyba, kuriam aukos buvo renkamos iš visame pasaulyje pasklidusių tautiečių. Vytauto indėlis šiam reikalui įvertintas Dariaus ir Girėno medaliu. Tuo pačiu metu pradėjome rengti Lietuvos aviacijos memorialo statybą, kuri be Vytauto pagalbos nebūtų net prasidėjusi. Jis gausiais straipsniais periodikoje ir asmeniniais laiškais atkovo dar gyvus aviacijos veteranus ar jų palikuonis tol, kol šie išsitraukdavo čekių knygelę. Paties Vytauto ir jo artimųjų indėlis buvo didžiausias. Pradžioje jam kėlė abejonių Algimanto Mikėno pasiūlytas memorialo projektas. Jas išsakė 1993 m. vasario 15 d. rašytame laiške: „[...] 1992 m. lapkričio 5 d. laiške prisiuntei gen. A. Gustaičiui ir kitiems lietuviams lakūnams paminklo projekto nuotraukas. Pagal nuotraukas, man projektas atrodo tartum senovės lietuvių aukuras, kur aplink stovi vaidilutės ir rankas iškėlęs baltabarzdis žynys. Viskas taip kvepia vėlinėmis. O juk paminklas lakūnui, tai sparnai ir propeleris, ir neapbrėpiama erdvė, ir padangės, ir debesys, ir saulė, ir žvaigždės, ir paukščio laisvė, ir aukščiai, ir juokiasi šalia mirtis. Bet ne piramidė ar pilialknis, kur giliai žemėje įkastas lakūno antkapis...“

Praėjus porai metų, nepaisant abejonių dėl architektūrinio sprendimo, jis noriai įsijungė į statybos organizatorių būrelį. O dar po dvejų metų, jau pradėdamas konkrečius statybos darbus, 1997 m. sausio 21 d. laiške dar kartą pateikė savo siūlymus, beje, visai skirtingus, nei 1993-aisiais: „Dar keletą minčių dėl Lakūnų memorialo projekto, į kurį įsivėliau (galbūt tik man vienam taip atrodo) iki kaklo. Gal reikėtų pilkapį apsodinti medžiais – ažuolais, nes skraidymų čia tikrai nebus. Taką į pilkapį papuošti vėliavomis, kurias įrengtų organizacijos, susijusios dabar ar seniau su aviacija. Pilkapio centre įrengti simbolinį gen. A. Gustaičio antkapį – Nepriklausomybės kovose gimusį tradicinį žuvusio karo lakūno propelerių kryžių...“

Ne tik surinktais doleriais Vytautas rėmė Aviacijos muziejaus veiklą – pinigais neįkainojamą vertę turi šimtai jo išsaugotų ir muziejui perduotų istorinių nuotraukų, jo paskatintų aviacijos veteranų, šiandien jau iškeliavusių Anapilin, užrašyti prisiminimai bei juostoje išsaugoti balsai. Norėdamas išplėsti mūsų veiklą, jis 1991–1992 m. rašytuose laiškuose karštai ragino steigti Lietuvos aviacijos istorikų draugiją. Deja, šis planas liko neįgyvendintas.

Jau minėjau, kad 1993 metų liepos mėnesį Lietuvos Respublikos Prezidento dekretu Vytautas Peseckas už nuopelnus Lietuvos aviacijai apdovanotas tik ką įsteigtu Dariaus ir Girėno me-

Vytautas Peseckas savo namų terasoje.

daliu. Apdovanotųjų skaičius jau viršijo šimtą, bet vargu ar daugelis jų žinojo, kas yra šio apdovanojimo sumanytojas. Galiu paliudyti, kad juo buvo Vytautas Peseckas.

Dešimtmetį trukusį bendradarbiavimą Vytautas apibūdino 2000 m. kovo 15 d. rašytame laiške-sveikinime. „Aš, gyvenantis už Atlanto, nuo pat pirmų Muziejaus įkūrimo dienų kiek sugebėjau, stengiausi padėti Muziejui gyventi. Ne vieną kartą dėl jo likimo kalbėjausi su prez. Valdu Adamkumi ir su prof. Vyt. Landsbergiu, bet nežinau, ar iš to buvo kokia nauda, nors abu prisižadėjo Muziejaus reikalus sutvarkyti teigiamai. Dėl Muziejaus egzistencijos laišku kreipiausi į Kauno merą, organizavau lėšas kompiuteriui įsigyti, išleisti knygas – senų lakūnų atsiminimus, su džiaugsmu perdaviau muziejui mano įkurtą metraštį „Plieno sparnai“, kur puoselėjau Lietuvos karo aviaciją. Ir t.t. ir t.t.“

Su Vytautu bendrauti visada buvo lengva, nors mūsų amžiaus skirtumas – 35-eri metai, visiškai skirtinga gyvenimo patirtis. Skirtumas nusveria bendri interesai, apie kuriuos byloja gausūs laišakai, dažnai keleto puslapių, su papildymais parašėse ir tęsiniu kalbantis telefonu. Paskambinęs Vytautas tradiciškai pradeda: „Klausyk atidžiai, kalbėsiu trumpai...“ ir nepastebi, kad greitakalbe išsakomos mintys liejasi pusvalandį, o kartais ir ilgiau. Klausaisi ir stebiesi, iš kur žmogus turi tiek sumanymų ir nebijo jų siūlyti, žinodamas, kad daugelį įgyvendinti teks jam pačiam!

Aviacija ir jos istorija Vytautui yra tik vienas iš laisvalaikio pomėgių. O kur dar jo liejamos nuotaikingos akvarelės, rašomi jausmingi eilėraščiai, veikla Amerikos lietuvių inžinierių ir architektų sąjungoje – parodų, simpoziumų, pobūvių organizavimas, žurnalo „Technikos žodis“ redagavimas, straipsnių rašymas ir gausių svečių iš Lietuvos global Greta laisvalaikio pomėgių buvo ir didelės intelektualinės įtampos reikalaujanti profesinė architektų veikla, vadovavimas firmai, darnios lietuviškos šeimos ugdymas. Tik pavydėti galima jo sumanumo, energijos ir optimizmo. Tačiau pirmiausia iš jo galima daug ko pasimokyti ir pasidžiaugti, kad likimas dovanojo laimę jį pažinti. □